

BLAŽEK
JAZYKY SVĚTA

Zdroje:

<http://phil.muni.cz/jazyk> -> ke stažení -> Blažek

www.ethnologue.com – v názorech na jazykovou příbuznost často dost konzervativní (zastaralé názory)

G. Price: Jazyky Evropy – třetina má velmi slabý český překlad, oproti originálu je čes. překlad rozšířen o jazyky Kavkazu (autorem Václav Černý)

A. Erhart

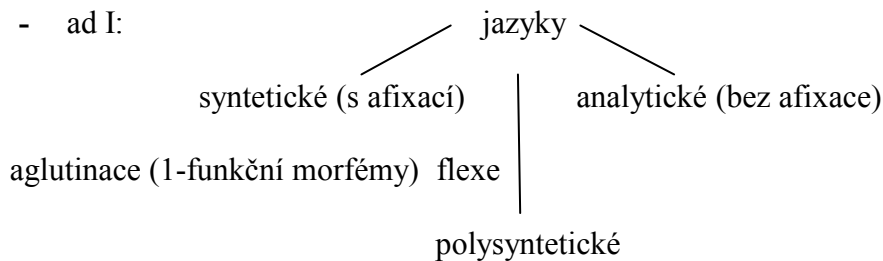
- Klasifikace jazyků:

I. typologická – v anglosaském prostředí hlavně syntax (**Joseph Greenberg**), ve střední Evropě afixace (Vl. **Skalička**)

II. areálová

III. genetická

- ad I:

Jazyky s třídními prefixy (např. bantuské) mohou být flektivní i aglutinační i jiné

Znak analytičnosti u slovesa = pomocná slovesa

Swahilština - +/- 10 tříd, bantuské jazyky až 30 tříd

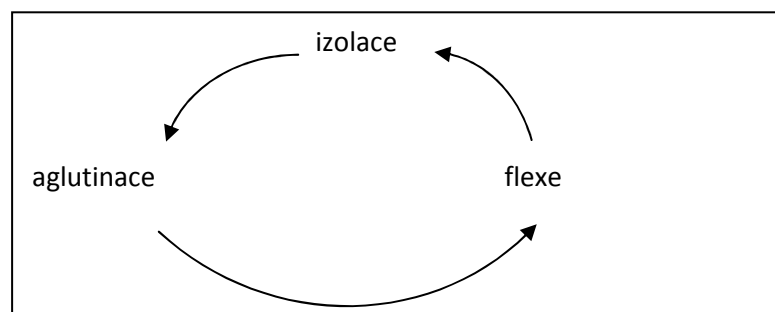
Staré germ. jaz. a chetitština 2 rody (aktiv = M/Ž, inaktiv = N); podobné v semitských jaz. (aktiv = M, inaktiv = Ž).

Uralské jazyky bez rodů.

Polysyntetické jaz. – indiánské & sibiřské; splývání někt. kategorií) např. osoba + čas, číslo + pád).

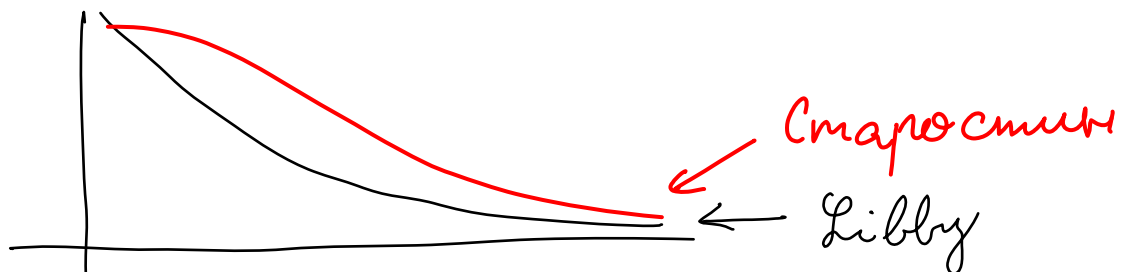
Přechod jazyků v rámci typologického kruhu (např. estonština aglut. > flex)

Vývojový kruh:

- ad II: konvergence -> jazykový svaz = *Sprachbund* (např. *balkánský*, *východobaltský* – vliv ugrofinského pádového systému, *kavkazský* – vliv kavkazských jazyků na osetinčinu /pův. indoírán. jaz.)

- interference – vzájemné ovlivňování (prostorové, časové) > srov. vlny lexikálních přejímek ve spis jazycích, ind. < sanskrt, muslim. < arabština, perština.
- ad III: divergence = vzdalování; L. Hjelmslev – „jazyky jsou geneticky příbuzné, pokud se vyvinuly z jednoho společného prajazyka“ (darwinovské pojetí)
- Otto Dempwolf – kritéria jazykové příbuznosti > vypracováno pro austronéské a východní jazyky: rekonstrukce
 - fáze induktivní – vyhledání podobných sloves podobnými významy, nejfrekventovanější korespondence představují hláskové zákony
 - deduktivní fáze – na základě hláskových zákonů vytřídíme soubor lexikálních (gramatických) paralel a odstraníme náhodné podobnosti, důsledky elementární příbuznosti (např. dětská slova) a výpůjčky.
 - pozn. základní hlásky dětské mluvy: labiály (*b, p, m*), dentály (*d, t, n*)
- Hjelmslevovy rovnice: lat. *pater* – skt. *pitar* – řec. *patér* – stangl. *father* – gót. *fadar* -> pokud je ie. přízvuk před *t* > *t*, pokud je ie. přízvuk za *t* > *d* (Verner, 1890)
- pro zkoumání příbuznosti se nejlépe hodí od výpůjček pomocí metod *induktivních* (sbírání podobností) a *deduktivních* očištěná slovní zásoba; dalším krokem jsou metody *kvantitativní*:¹
 - následuje lexikostatistika (jaz. A & B jsou příbuznější než C, stačí izoglosy)
 - nebo glotochronologie (pokouší se vynést údaj do časové osy a odhadnout dobu oddělení dvojice jazyků)
- ad **glotochronologie**: 1947 americký chemik **Libby** – radiokarbonové datování (C_{14}) > poměr mezi C_{12} a C_{14} (radioaktivní) $1:10^9$ – exponenciální křivka rozpadu radioaktivního uhlíku při úmrtí organismu; ze srovnání s dendrochronologické křivky a karbonu se zjistilo, že dendro ukazuje pro dobu egyptské staré říše o 150 let víc (nutnost kalibrace)
- Morris **Swadesh** – specialista na jazyky Ameriky – sestavil základní univerzální seznam slov: inspirace Libbym – křivka rozpadu exponenciální x S. **Starostin** ověřil empiricky a vyšel mu jev poněkud odlišný (transcendentní f-ce), avšak shodný např. s chováním světla při průchodu sklem (tj. pozdější nástup):

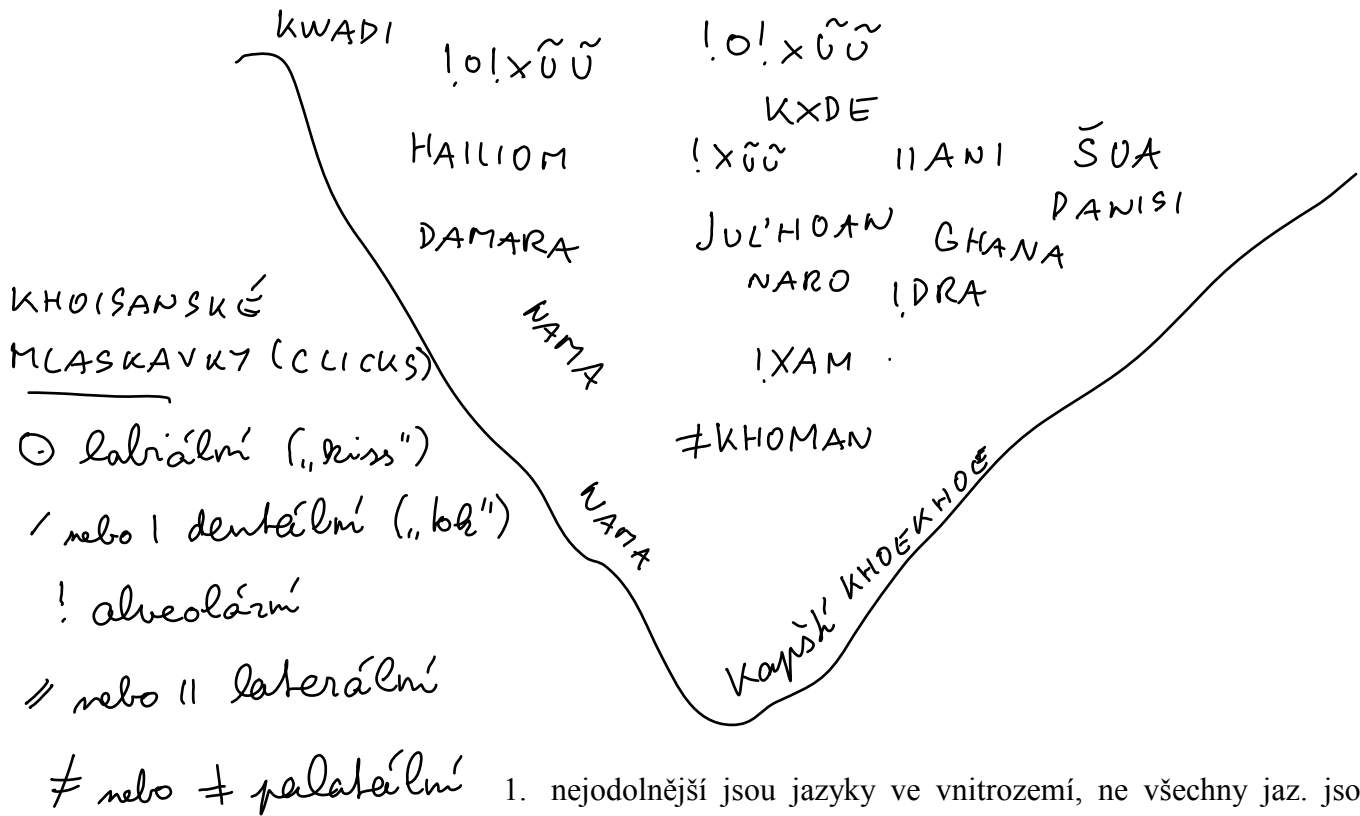
- počet jazyků se dnes udává kolem 6000 – zobrazení pomocí stromových diagramů (jazykové stromy)
 - *zájmena patří k nejkonzervativnější vrstvě jazyka*

¹ izoglosy – čím víc, tím bližší jazyky (morf., synt., fonol., lex.) > problémem je, že jazyky, jejich struktura a svět, jež označují, se mění

- Holger **Pedersen** – 1903 – *nostratická hypotéza* – na základě podobnosti mezi uralskými, kartvelskými, altajskými jaz.; zastánci nostratické hypotézy:
 - Björn **Colinger**
 - Karl **Menges** (něm.), emigroval do USA, pak do Evropy (Vídeň) – srovnání altajských a drávidských a ie. jaz.
 - 60. léta 20. stol. – nový kvalitativní nástup: Б.М.Ильич-Свитыч, А.Б.Долгополский – pokusili se ustanovit hláskové korespondence mezi 6 jaz. rodinami (ural, altaj, kartvel, semito-hamit., ...) – použili vedle induktivních metod i metody deduktivní
 - **Starostin** – v Africe se příbuznost zdá jít hluboko do historie, je to však tím, že všechny jazyky používají řadu slov z velmi živého převrstveného substrátu. Např. pygmejové převzali jazyk bantuský (resp. sousedů s nimiž žijí), původní slovní zásobu se zřejmě zachovali jen u slov spojených s prostředím, v němž žijí (tj. prales – kytky, fauna,...)
- dnes stanovené jazykové větve (velekmeny) – hranice ne vždy jednoznačné:
 1. khoisanské – druhé nejpropracovanější – ve starší lit. jazyky křováků a hotentotů“
 2. kongo-saharské – druhé nejpropracovanější
 3. nostratické – nejpropracovanější
 4. dené-sino-kavkazské
 5. amerindiánské
 6. austrické (austronéské & austroasijské)
 7. indo-pacifické } nebo: indo-australské & pacificko-australské
 8. australské }

Khoisanské jazyky

- název zaveden v 60. letech 20. stol. („křovácky“ – khoi = člověk, „hotentotsky“ – san = člověk)
- rozšíření:
 - a) Namibie, Botswana a JAR – zaznamenáno kolem 30, ale většina vymřela nebo ve stavu vymření,
 - 2 drobné populace i v Tanzánii (V Afrika) => původně před příchodem bantuů zřejmě rozšířeny v celé jižní a východní Africe
 - b) jazyky jižní Afriky (Botswana, JAR, Ghana)

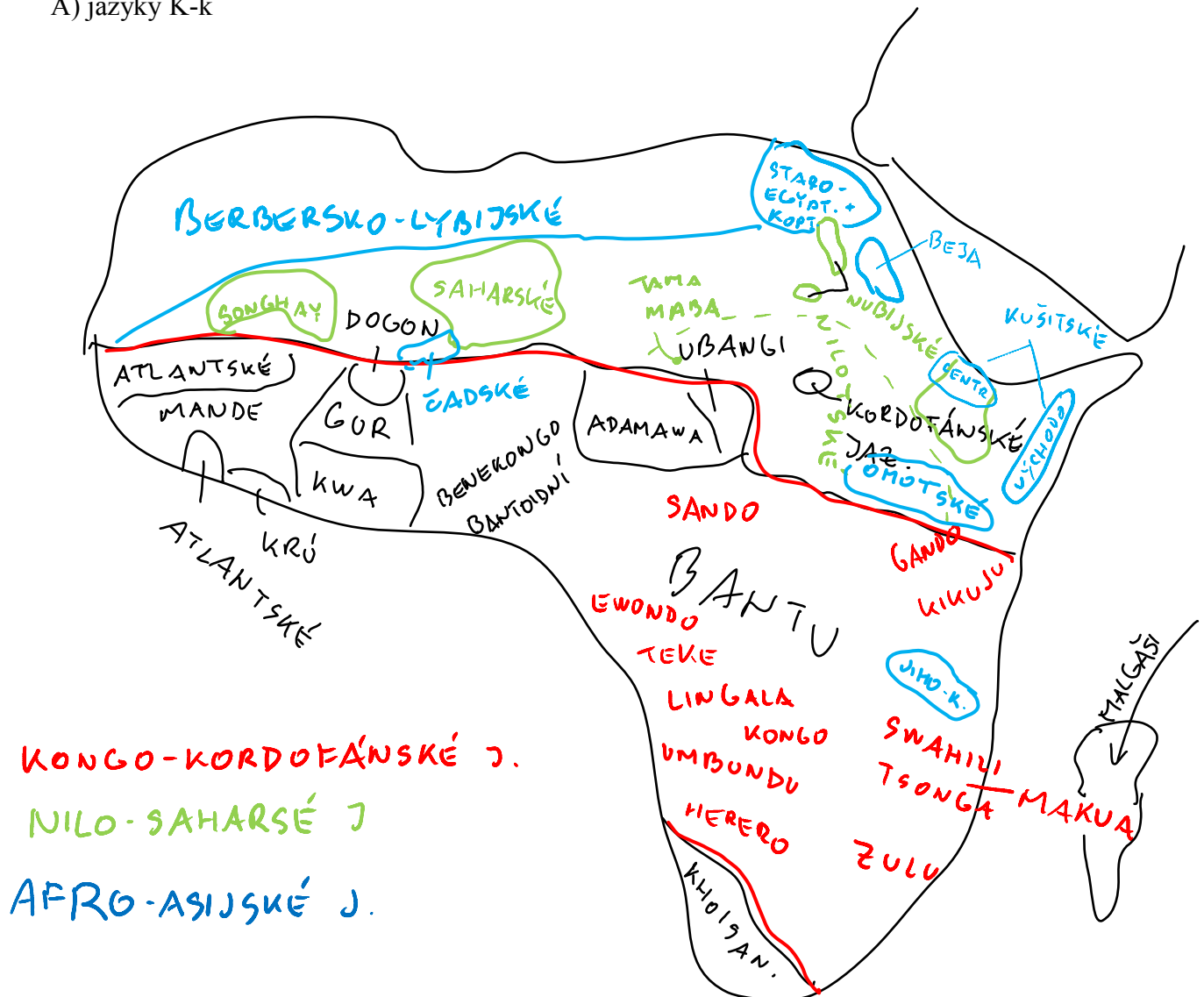

1. nejodolnější jsou jazyky ve vnitrozemí, ne všechny jaz. jsou dodnes živé
2. někteří badatelé pokládají mlaskavky za prastarý druh hlásek

Kongo-saharské jazyky

- skupina vytvořena 1972 Edgar Gregersen z **Kongo-kordofanian** & **Nilo-saharian** (Greenberg 1963);
- jaz. K-k asi se rozpadly dříve než N-s

A) jazyky K-k

swahilština – vznikla jako mix arabštiny a bantu (arabští obchodníci se ženili s africkými ženami), začala fungovat jako univerzální obchodní dorozumívací prostředek, po invazi Angličanů byla ustavena jako úřední jazyk; postupně se rozšířila až k břehům Atlantiku.

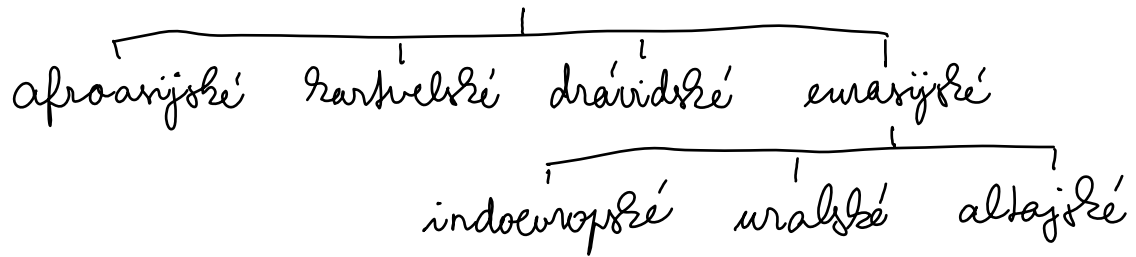
- pro k-k jaz. jsou charakteristické třídní prefixy (vyjádření sémantických okruhů, obecně řečeno jakési „rody“)

B) nilosaharské jazyky:

západonilotské – Súdán, Etiopie
 východonilotské jaz. – masajové
 jihonilotské – Keňa, Tanzánie

- jaz. *kanuri* – patří k saharským jaz. (severní větev), původně arabské písmo > latinka, Čad & Niger
- další sahar. větev jazyky *zaghava* (na jihu)
- *staronubijština* („nóbi“) – byly do ní přeloženy koptské křesťanské texty, bylo pro ni adaptováno koptské písmo; nubijština – 9. – 11. stol.
- *merojština* – Meroe = říše vzniklá na přelomu letopočtu na severu Súdánu na hranicích s Egyptem, převzala od Egypta písmo (užívalo se s kryptografickými cíli) a řadu kulturních dovedností (obrazové umění, pyramidy); příslušnost k N-s j. nejistá
- Madagaskar – Malgaši, cca 20 mil., přišli z Bornea (= Kalimantanu > austronéský jazyk), k migraci došlo snad v 1. tisíciletí po Kristu
- na severu Afriky dnes hlavně arabština (až do Etiopie a Somálska)

Nostratické jazyky

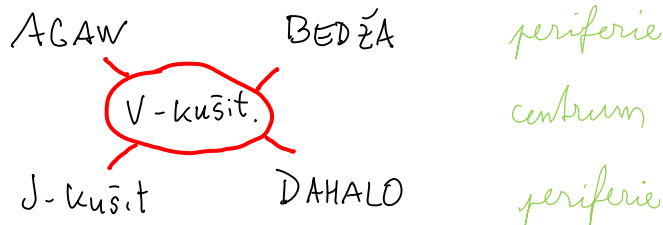

a) AFROASIJSKÉ JAZYKY

- 6 skupin: *berbero-lybyjské, semitské, kušitské, omotské, egyptština & koptština, čadské*
- příbuznost dosti vzdálená, uvažuje se o rozdělení jazyků ještě před vznikem zemědělství, ev. po vzniku keramiky (cca -8000 pro Afriku), vývoj z jednotného mezolitického komplexu (pasterectví, kočovnictví)
- mimo Afriku je semitská skupina (3 teorie vzniku: I. jižní Arábie > přešli do Etiopie a zpět; II. vznik v Etiopii/Eritrei; III. vydělení se z egyptštiny)
- zejm. arabština – pronikla všude krom Somálska

I. kušitské jaz.

- 5 skupin: a) S *bedža* (J Egypt, S Súdán, Eritrea), b) centrální = *agaw* (Etiopie), c) *východní* (Eritrea, Džibutsko, Somálsko, J Keňa), d) Z *dahalo* (S Keňa, možná samostat. kušit.jaz.) – co do příbuznosti mezi J a V kuš.jaz., e) *jižní* (Tanzánie)
- východokušitské jaz. – představují centrum kušitského kontinua, z kuš. jaz. snad slovo „káva“

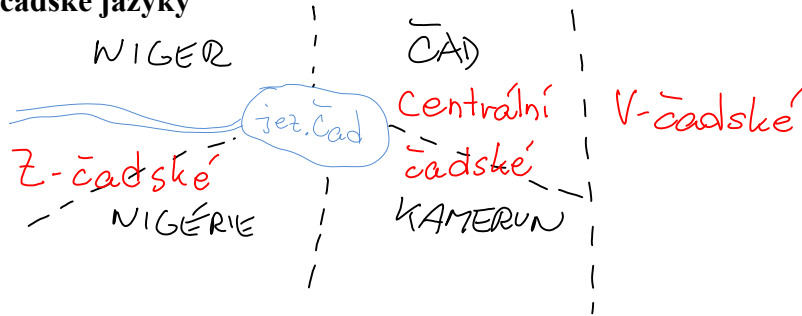
II. berbersko-lybijské jaz.

- 1) jazyky Kanárských ostrovů (guančské)
- 2) jazyky východo- a západolibijských numidských nápisů
- 3) moderní berberské jazyky (V: siwa, zurg, fezzan, augila, sokna, ghadames; J: tuarežské; Z: zenaga; S: j. Atlasu, skup. Zenatiya, skup. Kabylská
- starověká Numidie – starověké domácí jazyky
- numidské nápisy (římské & punské)
- král Masinisa – numidský král, spojencem Římanů v bitvě u Zamy (2. punská válka, bitva u Zamy -202)
- Tuaregové (berbeři) – písmo *tifinar* (vyvinulo se snad z fénického, jen souhláskové; rozlišuje se libijský /nejstarší/ a saharský tifinar – oba dnes nečitelné; moderní tifinar cca od 18. stol.); tifinar se uchoval zejm. na jihu, kde nebyl silný vliv arabské kultury
 - Maroko, Alžírsko; snaha o nové konstituování identity

III. omotské jazyky – dříve řazen k západokušitským jaz., nejrozšířenějším je jaz. *ometo*

- v Etiopii
- naz. dle řeky Omo tekoucí do jez. Turkana

IV. čadské jazyky

- Z-čadské bližší V-čadským než Centr-čadským (zde ztráta flexe & zkracování slov); jazyky pod vlivem jaz. kanuri
- Z-čadské: *hausa* – od 60. let užívá latinku; 60 – 100 mil.; původně byli hausové obchodníci > rozšíření jazyka v oblasti; Nigérie, Kamerun, Niger

V. egyptština – po sumerštině nejstarší epigrafický jazyk

- hieroglyfické písmo od -3200, poslední hieroglyfy od kněží z ostrova Fílé na Asuánu
- *kopstština* – křesťané, upravili řeckou ababetu v demotické písmo, dnes tvoří 7 – 14% obyvatel Egypta, od 10. stol. mluví arabsky
- jaz. a) *staré* // b) *střední* // c) *nové říše*; a) archaický jaz. textů pyramid, b) užívání i a), c) archaizmy staré říše se užívají velmi málo

VI. semitské jazyky

- *arabština*, *etiosemitské j.* (Eritrea, Etiopie – Féniciáné), *aramejšťina* (v Egyptě od -2.stol.)

a) severosemitské:

a.1) SV skupina: akkadský j.

- první písemné zákoníky: stará akadština (-3000)
- staroakad. obd. do konce 3. tis. př. Kr., potom rozpad > Babylón & Asýrie
- Ebla – městský stát, velký archiv, přejali akadské písmo, jazyk archaičtější, obzvl. vokalizmus
- Ugarit (-1400 – 1200), hliněné tabulky, objeven ve 20. letech 20. stol.; odlišná akadština
- akadština a eblaiština mají společnou archaičnost

a.2) SZ skupina:

a.2.a) centrální epigrafická skupina: hebrejšťina, aramejšťina, arabština, Sabejci, Hadramauti, feničťina, punšťina

a.2.b) periferní (etiopská) skup.: tigre, amhara, gurage, tigrinya, geez z Arab. poloostrova přešly do Etiopie a Eritrey > říše Axum, přeloženy křesťanské texty, slabičné písmo *fidel*

b) jižní bezpísemná skupina: jibbal, mehri, sokotra

- *hebrejšťina* – resuscitovaný jazyk, předtím pouze varianty jidiš (hornoněmčina s pozměněnou fonetikou, zjednodušenou gramatikou a mixovanou slovní zásobou).

Aramejšťina

- úřední jazyk Persie, asi rodný jazyk Ježíše Nazaretského dnes pouze nevelké enklávy:

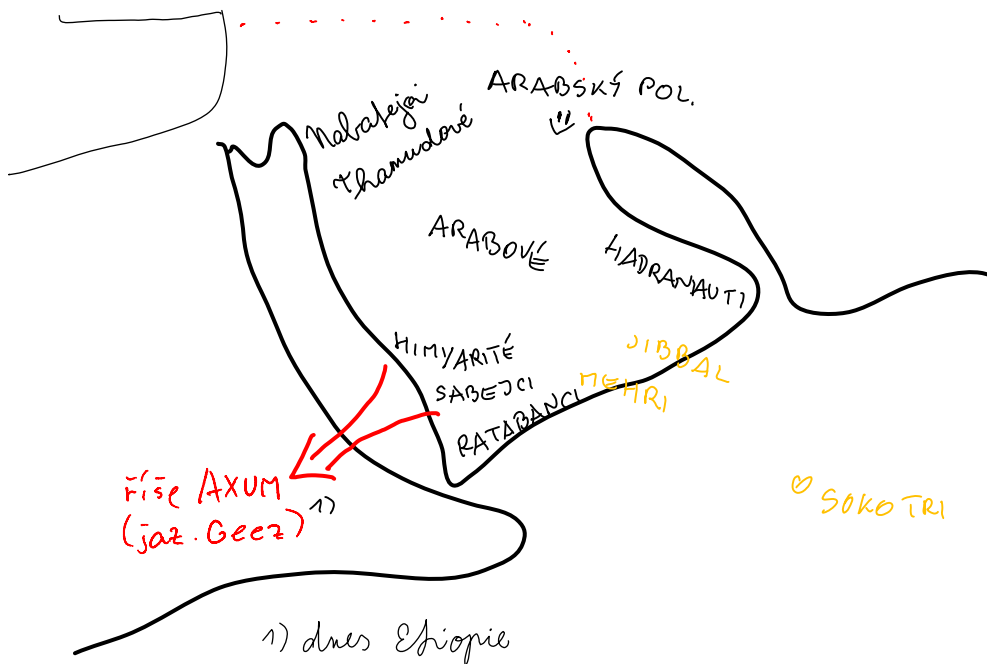
a) severní epigrafická skupina

- libanonská obec **Ma'ulā**;
- na území Sýrie jazyk „**kurojo**“;
- Irák – „**Mandejci**“ zřejmě dnes arabizováni, ve středověku do jejich jazyk přeložena bohatá literatura, vycházející z biblických textů, už za Osmanské říše vytlačeni do bažin na jihu Iráku;
- velká enkláva aramejsky hovořících lidí je ve Švédsku;
- dále na Kavkazu „**Ajsoři**“
- **Nabatejci** – Petru znovuobjevil pro Evropu L. Burckhardt

- stejně jako hebrejšтина aramejšтина eliminovala jmennou flexi, moderní aramejské dialekty eliminovaly i flexi slovesnou.

b) střední epigrafická skup.: Sabejci, Hadramauti

c) jižní bezpísemná skupina – jibbal, mehri, sokotra – přežívá do současných dob

Arabština

- hranice – západní: Atlantik, sever Afriky, Čad, Mauretánie
- ve středověku si perština získává zpět své postavení (podobně Anglie – Vilém dobyvatel přinesl jazyk elit francouzštinu, od 14. stol. zpět angličtina)
- náboženství Persie (dnes Írán) – zoroastrismus, židovství
- uživatelů arabštiny cca 400 mil., nejvíce v Egyptě, Egypt zároveň hranicí mezi východo- (země „**mašribu**“) a západoarabskými (země „**maghribu**“) dialekty
 - a. mezi maghrib. dialekty má zvláštní postavení súdánský dialekt – mnoho obyvatel přišlo přes Rudé moře, tj. směs mašrib – Egypt – Libye
 - b. íránský, syrský, palestinský

- c. jih Arabského poloostrova – např. Jemen – výrazný vliv jazykového substrátu; celkově na Arabském poloostrově jazyková situace velmi nepřehledná, většina mluvčích bilingvní
- tradičně platí, že se mluví lokálním dialektem a píše se univerzálním spisovným arabským jazykem, dnes však do písemnictví pronikají i dialekty – to je umožněno tím, že arabština používá nevolalické písmo a dialekty se liší zejm. výslovností vokálů.
- **maotština** – nepoužívá arabského písma, ale **latinky**

Elam

- nostratický jazyk
- říše Sumeru – protoelamské písmo > zatím nerozluštěno
- první elamské texty z 23. stol. př. Kr. > tzv. Narámsinova smlouva, vnuk Šarukina (zakladatel Akadské říše), psána staroelamským jazykem
- staroelamské období – do 1800 př. Kr.; stredoelamské obd. cca do 800 př. Kr.; po nástupu Achaimenovské dynastie novoelamské obd. > nejvíc textů, ale již řada staroperských a médských slov.
- nejlépe je známa gramatika elamštiny ze stredoelamského období
- **Puzur Ur Šušinak** – vládce staroelamského období, nechal vytvořit monumentální lineární elamské *písmo*, znaky mají slabičné hodnoty, je jím napsáno několik desítek textů; toto písmo vydrželo asi jednu generaci, v Elamu zvítězilo klínové písmo (varianta klínového písma)
- **Bisistunský nápis** – 3 verze nápisu: staroperská, babylonská, elamská
- 1896 Cornwell vyslovil hypotézu příbuznosti elamštiny s drávidskými jazyky, napsal také gramatiku drávidských jazyků
- McAlpin – hypotéza drávidsko-elamské příbuznosti
- Walter Winz – Němec – vydal elamský slovník (1987)
- Blažek – na základě Winze konstatuje, že elamština je vzdálenějším příbuzným afroasijským jazykům, příchodem Sumerů byla elamština oddělena od enklávy afroasijské, sumerština se asi navrstvila na afroasijský jazykový substrát (řada slov afroasijských, ale např. zájmena má „vlastní“)
- se zánikem Persie končí elamština jako úřední jazyk (užívala se jen pro hospodářské účely, chybí „beletrie“)

b) DRÁVIDSKÉ JAZYKY

- na území Indie, 250 mil.
- jazyk *telugu* – 80 mil.
- *tamilština* – cca 80 mil., ne všichni žijí v Indii (Srí-Lanka ¼ obyvatel, řada z Tamilů jsou muslimové a křesťané)
 - Sinhálci – přicházejí cca -500, převrstvují starší obyvatele (např. Vedové), kteří byli na úrovni paleolitu – dodnes existují) – indoevropané
 - Tamilové – přišli z pevniny, přišli většinou jako pomocníci pro tu či onu stranu při sporech tamních panovníků již ve starověku², dnes také v Malajsii, Singapuru, Fidži (byli na Fidži dováženi jako pracovníci)
- Kanadové – 30. mil.
- Malajalam – 20. mil.
- Kurukh & Malto – severodrávidské enklávy
- centrálně drávidské populace se oddělují cca -2000, jihodrávidské se dělí kolem 1000 n.l.
- nejstarší drávidské památky jsou od 3. stol. n.l.
- **literární tradici** s písmem slabičné podstaty mají jen telugu, tamilština, kanada a malajalam
- mnoho drávid. jaz. přejala indoíránskou slovní zásobu

c) INDOEVROPSKÉ JAZYKY

- první srovnání ie. jaz. **Platón** v dialogu *Kratylos* (Sokratův dialog o povaze jazyka)
- -400 indický gramatik **Pánini** – autor kodifikace sanskrtu; porovnává sanskrt a prákrty (mluvený jazyk)
- Island – všimli si podobnosti dánštiny a angličtiny a dalších germ. jaz.
- **Gerald z Walesu** (Geraldus Cambriensis)
- Fr. **Petrarca** – románské jaz.
- **Zikmund Hrubý** z Jelení – Slovník česko-německý, kde přidal paralely latinské a řecké, významné je jeho přispění ke slovanským jaz. (na západě nesrovnávali); 15. stol.
- **Michal Lituanus** – podobnost mezi litevštinou a latinou (16. stol.)
- G.W. **Leibnitz** – diferenciální a integrální počet (zároveň také Newton, každý ale jiným způsobem)
- **William Jones** – objevitel sanskrtu
- italský obchodník **Sassetti** – všiml si sanskrtu i jazykových změn které v něm proběhly – všiml si, že některé hláskové jevy jsou analogické jevům v románských jazycích při vývoji z latiny

² A.C. Clark: *Rajské fontány* (sci-fi)

- **Anquetil-Duperion** – infiltroval k Pársům a získal jejich posvátnou knihu (staroperština: Avesta = v překladu „kniha“) s překladem do pahlaví, kterou díky tomu přeložil.
- **Thomas Young** – termín: *indoevropské jazyky*
- v 19. stol. užívali někteří Britové *arien languages* (árijské jazyky)
- písmo **brahmí** rozlušťeno cca v 1840 – zavedeno za krále **Ašóky** (sjednotitel Indie, -40), z něj vyšla všechna indická písma.
- v 1908 stol. objevena v Tarimské pánvi v provincii Sin-Ťang (čímský Turkestán) **tocharština** (2 „nářečí“ – západní „a“ a východní „b“), v 30. letech 20. stol. objevena tocharština „c“ (jižní) – dodnes se neví, zda je to samostatná varianta. Nejmladší texty pocházejí z doby Marca Póla
- Bedřich Hrozný – Chetitě – *Die Sprache der Hetiten*; do 19. stol. známi jen z Bible; rozluštil jazyk, ne písmo.
- **luviština** – dvě varianty: psaná hetitským písmem a hieroglyfickým (mladší)
- hypotéza o ie. původu **lýdštiny** – od 19. stol., přijato v první 1/3 20. stol.
- v Malé Asii ie. kmeny -3000: **hetité, luvijci, palajci** (anatolská větev)
- **neie. jaz.** na Pyrenejském poloostrově: jaz. **lusitanský**
- obj. jaz. sacký, baktrijský
- 50.léta 20. stol. – lineární písmo B identifikováno jako řecké (cca 5tis. ekonomických nápisů) – je o pět set let starší (-1300 - -1200) než homérská řečtina (-8.st.)
- Keltové – rozšíření na východě až k Ukrajině a ke Galatii (Turecko) – později se helenizovali
- panfilský dialekt

Árijci

- první písmo, kterému dnes rozumíme, je v Indii kolem -300
- mittanští árijci – zejm. na území Sýrie a Malé Ásie (cca -1500 - -1300) – předpokládá se existence indoárijské vojenské elity v říši Mittani, hlavní část obyvatel říše byli churité (neindoevropané, snad z Kavkazu);
- védští Íránci nebyli první, kdo přišel do Indie – první přišli nuristánci dnes cca 6 kmenů v Afgánistánu v obl. Hindukúše – velmi archaické
- sinhálština, *central*: gypsy, Panjabi, Hindi, *Eastern*: Bengalese, *SZ*: Nepal, Sindhi; sanskrt – písmo *dévanágari*

Staroíránské jazyky

- Avesta – I. starší (-1200) z obl. Afgánistánu, II. mladší (zapsána za sásánovské dynastie) již patrný nářeční rozdíl v hláskosloví, zapsáno písmem vyvinutém z pahlaví, kterým byla zapisována střední perština (tzv. avestské písmo), z pomezí Afgánistánu (Baktrie) a Iránu (Chorezm)

- staroperština – zapsána zjednodušeným klínovým písmem s jednoznačným čtením, písmo je slabičně (45 znaků) + 3 ideogramy; končí se zánikem staroperské říše; vytvořeno pro monumentální nápisy.
 - běžnou komunikaci zaopatřoval jazyk elamský a ?aramejský?
- **médština** (JZ od Kaspiku); zakladatel staroperské říše, Kýros, má médské předky > Perská říše je nástupníkem Médie s centrem posunutým na jih do oblasti „Fars“ (města Persepolis, Súsy)
- současná **perština** má kontinuitu až do staroperštiny, dnes úřední jazyk Íránu, dříve i Tádžikistánu (tádžičtina je severním dialektem perštiny odděleným v 13. stol.), v Afgánistánu perský dialekt *darí*, do 19. stol. používána perština i v severní Indii (perská Mughalská dynastie); dnes hovoří persky cca 80 mil. lidí
- *sogdijský jazyk* > z něj se vyvinul jazyk *jagnóbí* (dnes málo mluvčích, zatlačováno
- *baktrijština* – vyvinula se z něj snad afgánština
- *sačtina* – dosáhla na východ Číny (spolu s budhistickým sanskrtem a tocharštinou)
- *kurdština* – Turecko, Sýrie, sev. Irák a záp. Irán > nejednotlivé území, centrem pohoří Zagros; kontrolovali území mezi Osmanskou a Perskou říší; cca 35 mil. z toho 5 mil. v Evropě (zejm. turečtí Kurdové);
- Paštuni = Afgánci (Afganistán a Pakistan, dnes i v Iránu) – východoiránský jazyk (kurdština, balúčtina, perština je západoiránský jazyk), používá arabskou grafiku
- *osetinský jazyk* – dialekty bigorský a ironský
- *kašmírský jazyk* – představitel **dardských** jazyků, jako jediný z jazyků v Indii užívá arabské písmo; **dardské jazyky** – spojovací článek mezi indo-árijskými a iránskými jazyky, Pakistan, Kašmír, Afgánistán. Dříve do nich řazena i nuristánština. Ve straších děleních jako samostatná větev indoárijských jaz., dnes řazeny k SZ indiárij. j.
- **nuristánština** – dnes považována za samostatnou větev ie. jaz.

Paleobalkánské jazyky:

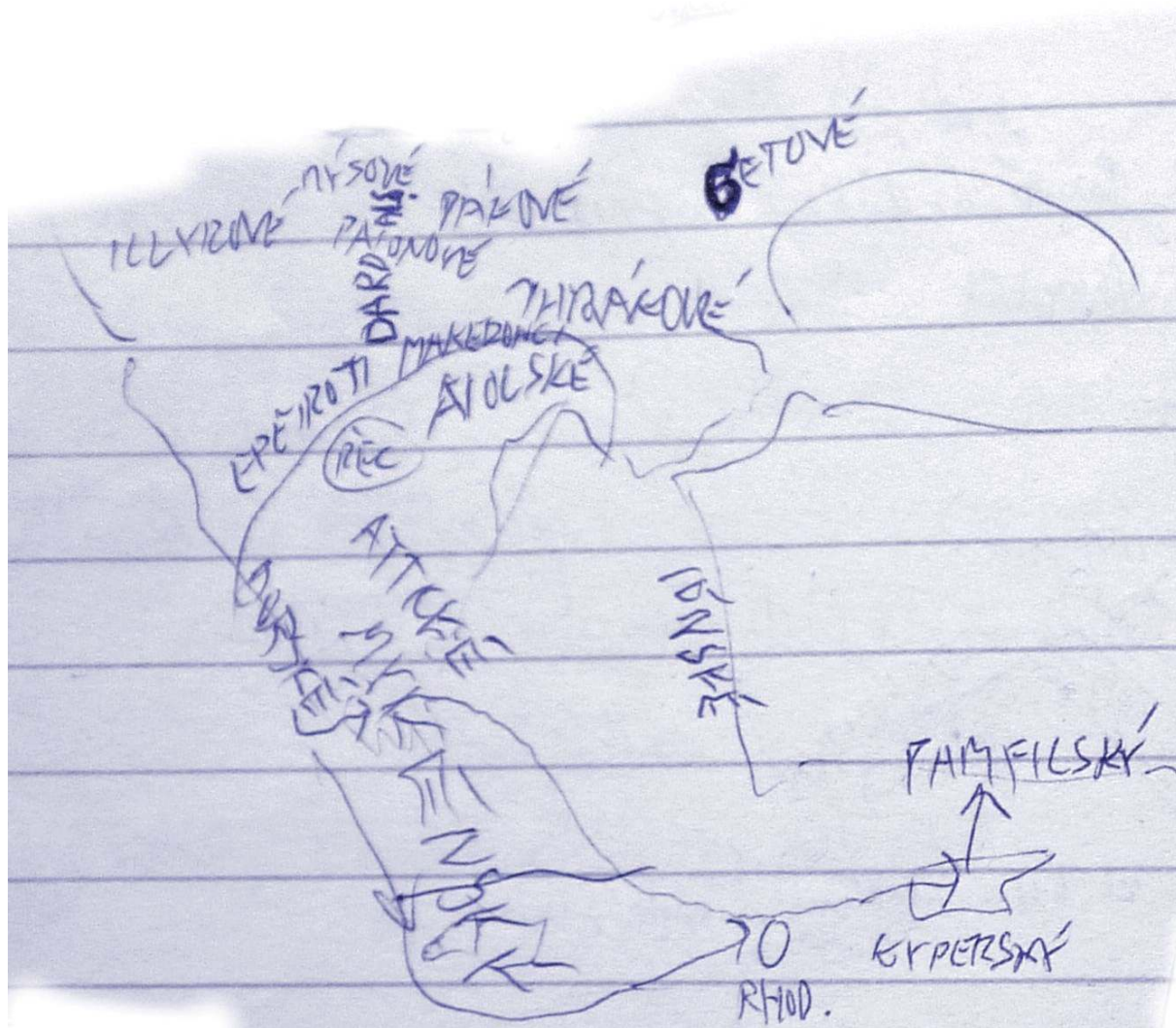
- geolingvistický komplex antických jazyků
- protořečtina, dácko-thrácká větev (thráčtina, ilyrština > albánština, mesapština, dáčtina), paeonian, venetské jaz.
- není jisté, zda byly příbuzné geneticky nebo se jednalo o Sprachbund

Arménština

- historicky vymezena třemi jezery (Van, Sevan, ...)
- Z a V dialekty
- od 5. stol. literární jazyk

Řecké dialekty

- všechny se postupně atizovaly, jako jediný přežil dialekt *psakonský* na V Peloponésu

- mykénština -1400 - -1200
- za Sokrata dialekty na hranici srozumitelnosti > attické koiné (úředním jazykem i za Byzance)
- z dórských dialektů přežil jen jeden na Peloponésu

Anatolské jazyky

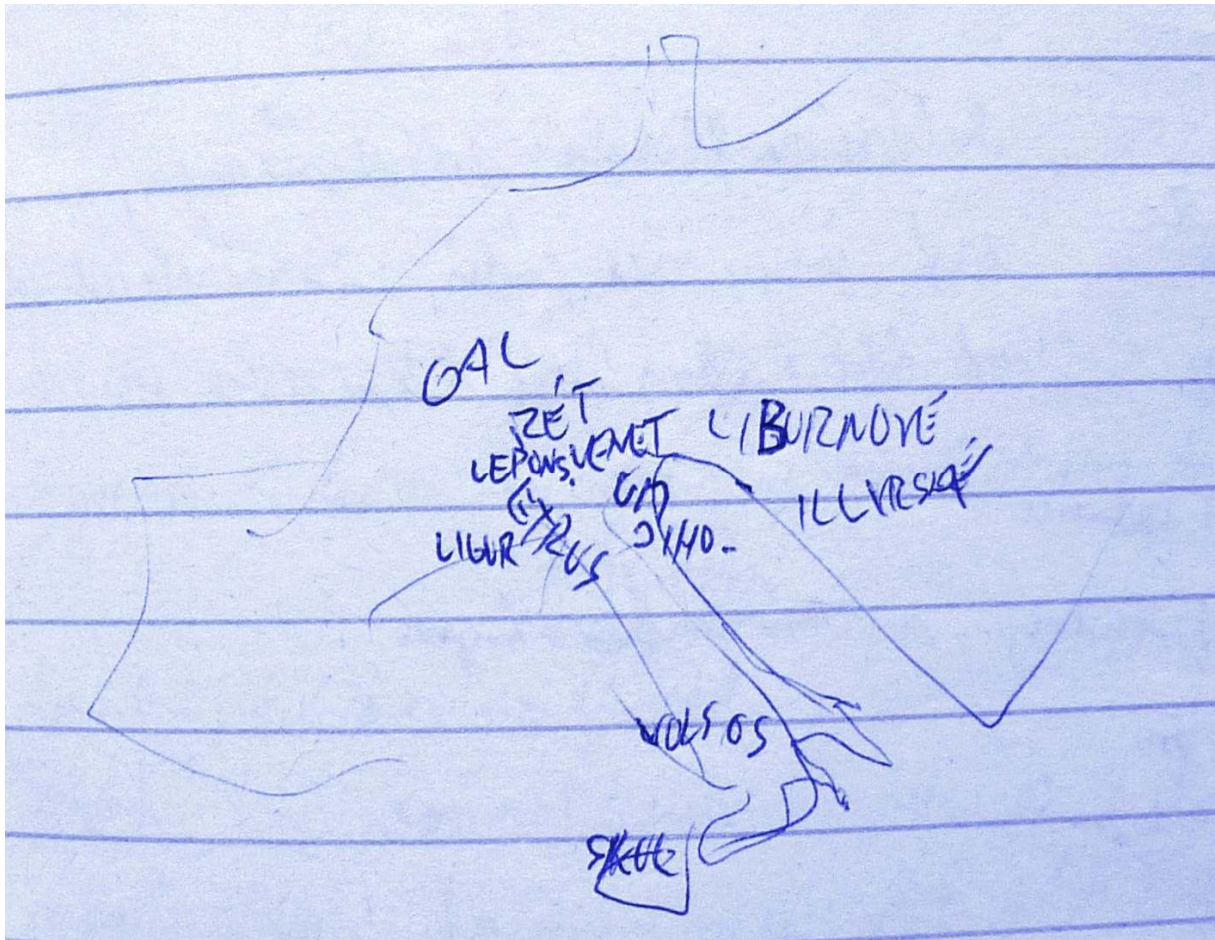
- pozdě objevena, zanikla relativně brzy; zapisována klínovým písmem
- *chetitština* – jen jazyk elit a armády, -2000
- *palajština* (zánik okolo -1500, dále užívána jen v rituálních textech)
- *luviština* – psána klínově, později hieroglyficky

Ligurština – možná **neindoevropská**, není totéž, co *ilyrština*; podobně **lusitánština** – oba jaz. leží mezi italickými a keltskými jazyky, snad tvoří genetickou jednotu (příbuzné)

Italické jazyky:

- *venetský* (dříve počítán jako příbuzný jazyk mesapštině jako odnož Ilyrštiny)

- *neindoevropské jazyky na Apeninském poloostrově: réťština & etruština* (hl. známy z náhrobků); nejbližší příbuzný jazyk je z ostrova Lemnos ve Středozemním moři - > tzv. etrusko-lemnoská skupina středomořských jazyků.
- Na jihu Itálie byla používána i řečtina (Tarentos, Syrakusy, ...). Ve starověku bylo na území Itálie okolo 35 epigrafických jazyků. Během 500 let latina všechny jazyky vytlačila až na řečtinu na jihu Itálie (Řecké osady v Itálii zakládali nejčastěji Dórové, za éry Byzance jazyková obměna – přichází osadníci s byzantskou řečtinou, která vznikla z atické koiné).
- Francouzská riviéra- sever Itálie: *ligurština* – neznámy nápisy, ie. jazyk
- Alpy: *lepontština* – keltský původ (odhaleno v 1941 velšským keltologem Rhisem; používali písmo „*luganum*“ vzniknuvší z písma etruského; znám z náhrobků), zaniká galizací. Galové potom romanizováni.

Iberský poloostrov:

- *keltiberové* – adaptovali písmo Iberů (ti ho převzali od Féniciánů, přidali k němu vokály a zčásti z něj udělali písmo slabičné); archaický keltský jazyk se zachovalým skloňováním
- *lusitanský* – nekeltský, snad příbuzný s ligurštinou
- *tartéský jazyk* – zachováno několik nápisů (nerozluštěny) a osobních jmen; snad ie. jazyk (má flexi podobnou ie.)
- *neie. jaz.:*

- a. *akvitánština* – ?předek baskitštiny?
- b. *iberština*

Keltské jazyky:

Keltové jsou prvním etnikem, které umíme v Evropě pojmenovat; předpoklad vývoje z hallstattské kultury.

rozdělení na *p-keltské* (galština, bretonština, starobritonština + moderní keltské jazyky) & *q-keltské* (západní keltský prostor; neprodělaly změnu $q > p$)

- Cornwall – nacházel se tam hrad krále Artuše, Tintagel.
- *piktové* – z lat. „pomalovaný“; tzv. piktská kronika – psána latinsky, ale s piktskými jmény + sem tam nějaká věta; písmo *ogam* – importováno z Irska, zřejmě nesmyslné, jsou jím tesány jména na náhrobcích, existuje hypotéza o nesmyslnosti tohoto písma – vládce si nechyl vytesat nápis do náhrobku, písař však písmo neznal, jen fingoval psaní opisem liter.; do r. 1100 vymírá (poangličtění)
- *kambrijština* < „kymru“ = označení Velšanů pro sebe sama < složenina „*kom-mrogu“ = „ze stejné hranice“; do r. 1100 vymírá (na J poangličtění, na severu pogaelštění)
- *ostrov Man* – příchod klanu Dal-Riada z Ulsteru z Irska; původní obyvatelstvo zřejmě britonské; jazyk má dnes anglický pravopis/úzus; vymřel v r. 1974, dnes snaha o resuscitaci
- *kornština* – vymírá na konci 18. stol., ojedinele jednotlivci ještě v průběhu 19. stol.
 - *kornský, gaelský, manx, bretonský jaz.* = neokeltské jaz. (dochované/živé)
 - *galský, keltiberský, lepontský jaz.* = jazyky epigrafické
- *irština* – používá písmo „ogam“, vypadá jako morseovka, písmo bylo vytvořeno uměle a autor zřejmě prošel latinskou klášterní školou; existuje asi 120 nápisu (-300 – + 600; náhrobky, koexistovalo s latinkou); jazyk je velmi archaický.
- do současnosti přežily 4 jaz.: a) goidelské: irština a manx, b) bretonský a velšský

Irsko – cca 4mil.obyv., ve 20. stol pozitivní diskriminace irštiny na úkor angličtiny => resuscitace irštiny.

Wales – cca 0,5mil. obyv. aktivně ovládá velštinu, dvojjazyčnost, navrácení v. do škol od 60. let a do médií a do vysokoškolského studia.

Bretaň – součástí Francie cca 800 let; na rozdíl od Anglie silná centralizace, dialekty proto nepodporovány, počet Bretonců je 800tis. až 1mil., bretonštinu však ovládá cca 250 tis. obyv.; velmi slabá pozice ve školách

Gaelština – dlouhou dobu jako spisovná norma sloužila irština (do 17. stol.) > silné sblížení; Irsko, sev. Skotsko, Hebridy

Germánské jazyky

Pravděpodobně lze svázat s kulturou Jastorf z dolního Labe.

Rozdělení tradičně na V, Z a S větev, sporný je míra příbuznosti mezi těmito větvemi (zřejmě se první vydělila východní germánština > jediný známý zástupce: gótština).

- *gótština* – pol. 4. stol. po Kr. biskup ariánské církve jménem Wulfilla na území dnešního Bulharska přeložil Bibli (Nový zákon) do gótštiny (kolem 350 n.l.), vytvořil k tomuto účelu i písmo; ve středověku jeho překlad zapsán stříbrným písmem na pergamen („*Codex argenteus*“ – byl součástí rudolfinských sbírek, dnes ve Švédsku v Uppsale).

V pol. 6. stol. sepsal *Jordanes* dějiny Gótů: podle něj G. přišli ze Skandinávie přes území kmene Rugiů po toku Visly do oblasti od Černomoří až Volze, náznaky konstituování státu, ale 375 vpád Hunů, 451 Hunové zastaveni Aetiem (G. před nimi prchali až na Pyrenejský poloostrov > Vizigóti, již romanizováni; během sporů pozval jeden z jejich panovníků Araby jako spojence...). Poslední mluvčí gótštiny jsou známi z Krymu z 16. stol.

Severozápadogermánské jazyky: *starorunové jazyky* – jazyk písemných dokumentů ve straší formě runového písma (1. stol. n.l. – 5. stol. n.l.), předpokládá se větší archaičnost než tehdejšího soudobého jazyka, v některých rysech archaičtější než gótština. Někdy tento jazyk nazýván jako severozápadní germánština, podle toho, že někteří badatelé předpokládají, že to je předchůdce S a Z germ. jaz.; mladší runové písmo 16 znaků, starší 24 znaků. Mladší runové písmo se užívalo na švédském venkově dlouho do středověku.

Užití run – zejm. náhrobní a dedikační nápisy, ale i světské nápisy. Ve vikinském obd. znalost run byla již dosti rozšířená než v době starší (tehdy znalci staršího runového písma nazýváni *erilaz*)

Severogerm. jaz. – *starohutnijština* (jazyk ostr. Gotland – mezi Švédskem a Estonskem), známy nápisy napsané velmi archaickým švédským dialektem

norština, faerština, dánština

- norština – založena na dánštině (dáno dánskou nadvládou) > 19. stol. bokmal (Vskand.jaz.) x nynorsk (Zskand.jaz.)
- švédština – 9mil.
- Orkneje a Šetlendy – skand. jazyk *norn* vydržel až do 17. stol.
- vliv skand. jaz. na irštinu, uchytily se v Grónsku a Americe (Vinland)

Západogermánské jazyky:

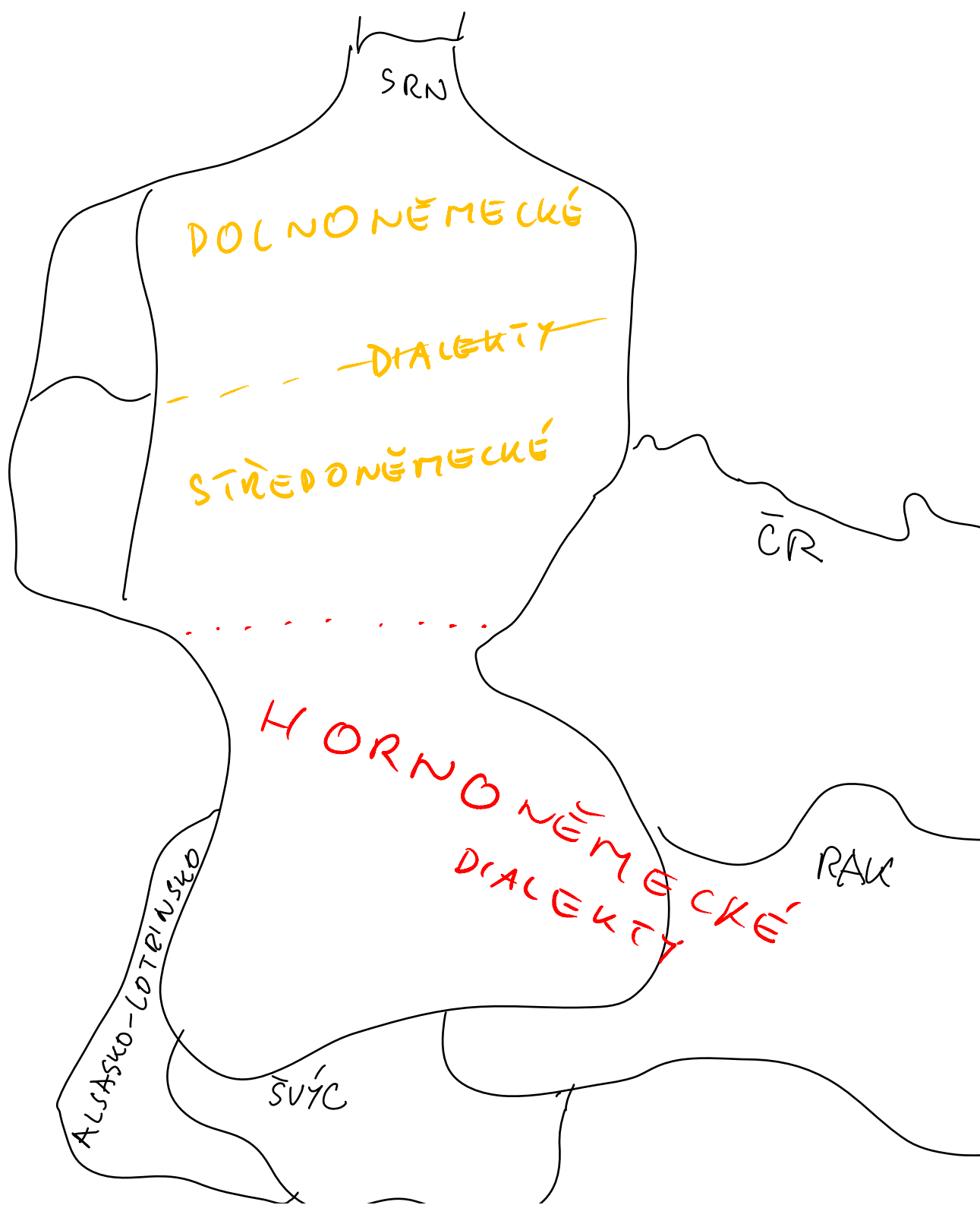
- *angličtina* (USA, Kanada, Británie, Indie, Nepál, Barma, Bangladéš, SríLanka, Bahamy, Bermudy, Jamajka, Trinidad, Tobago, Austrálie; Afrika: Nigérie, Ghana, Botswana, Uganda, Keňa, Tanzánie – vedle swahilštiny, vliv také v Egyptě a Súdánu, Eritrea, Etiopie; Honkong, Singapur, slabší postavení v Japonsku a Korey; Papua-Nová Guinea: vedle angl. i jazyk *tok pisin* > velmi zjednodušená angl. bez gramatiky a s převážně angl. slovíčky, čte se jako se píše, používá se i v literatuře).

Kolem r. 800 se angl. stává spisovným jazykem, po 1066 si francouzští Normané přinesli starou francouzštinu > angl. zatlačena na venkov, tento stav se mění až ve 14. stol., vliv Skandinávie.

- *němčina* – její význam spíše evropský, avšak např. v USA nejvíce evropských přistěhovalců z německy mluvících zemí > např., komunita *menonitů* – zachovávají si jazyk (tj. 200let stará němčina, zachovávají zvyky); v Belgii statut třetího jazyka; do 2 sv.v. ve Slezsku, českém pohraničí, Pobaltí; dnes v Evropě cca 90 mil. lidí; německé komunity v USA? Brazílii, Argentině, Uruguayi aj., v Africe byly

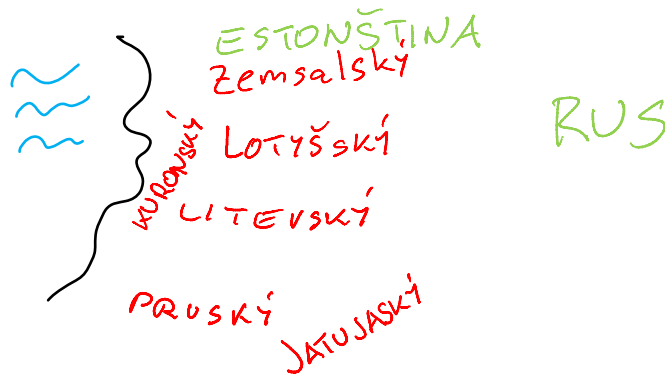
německými koloniemi Togo, Kamerun, Keňa, Tanzánie aj., Šalamounovy ostrovy (=ostrovní republika Kiribati); J Amerika (Brazílie, Argentina, Paraguay)

- dialektové rozrůznění němčiny: viz obr.
 - jidsiš – vznik 12-13. stol. na bázi středodolnoněmeckých dialektů a hebrejštiny samostatný jazyk (ne dialekt němčiny)
- *nizozemština* (i jazyk Vlámů: 6 mil. & Afrikans – odnož nizozemštiny, která se vydělila cca 1700, lidé z J Afriky > búrové 5 – 7mil.lidí); mluvená podoba vlámštiny a nizozemštiny se různí, i když psaná je stejná; enklávy nizozemštiny i v Karibiku (ostr. Karuba, Surinam, Indonésie – n. obohatila malajštinu, dnes vliv n. silně upadá)

Baltské jazyky

- zemsalský
- kuroňský
- lotyšský (3,5 mil.)
za 2. sv.v. odesílání do Kazachstánu
- litevský (2,5 mil.)
Jos. Zubatý, Schleicher
- pruský: vymírá v 1. pol. 18.st. (germanizace, polonizace, vyvražďování); Vladimír Kerper – zprac. hist. Prusů
- baltoslovanské názvy řek od Baltu až k Volze (Metuje, Úpa, Cidlina)

Slovanské jazyky

- V (odděl. +600) // J (+800) // Z (+ 900 díky Maďarům, předtím jižní dočasně byla spojena se západní)
- pravlast Slovanů: sever Karpat či Panonie > ovlivnění Maďarštiny, projevy na stř. Slovensku v podobě jakoby prvků Jslovan.j. (srb./bulh.)
- polabština – snad první migrační vlna, interference s Bavorsy
- novgorodský dialekt – nevýchodoslovanské prvky, příměs baltštiny a praslovanského substrátu > ?“předvýchodoslovanština“
- Antové – upomínání v byzantských spisech = raní východoslované
- ruština – 144 mil. obyv.
- běloruština – 6 mil.
- ukrajínština – 46 mil., řada však mluví rusky
- srbochorvatština – ča/što/kaj // e/je/ije
- polština – 38 mil.
- pomořští Slovinci – do pol. 19. stol.

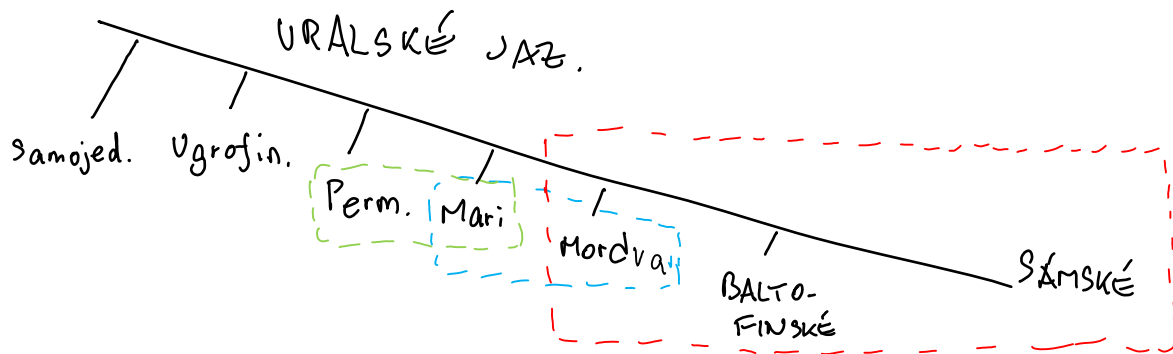
Tocharština

- obj. 1908 v Tarimské pánvi
- šířitelé budhizmu a manicheizmu, asimilování Ujgury
- písmo A (Ztochar.) & B (Vtochar.); písmo ovlivněno písmem brahmí; malá část textů napsána manichejským písmem (derivát písma pahlaví)
- nejstarší doklad snad -1300, živé asi do 840

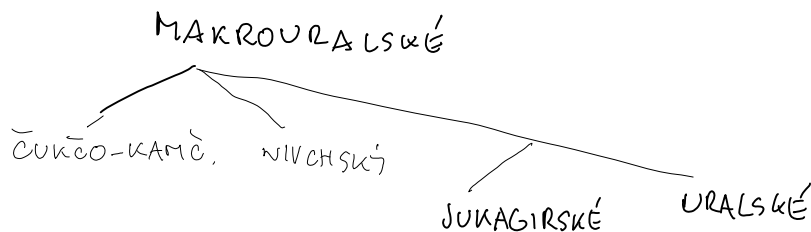
d) URALSKÉ JAZYKY

- příbuzné permské a mari & mordvinské s balto-finskými, mari a mordvinské nepojí příbuznost genetická, nýbrž druhotná (jazykový svaz)

- *samojedské jazyky* – ve 20. stol. často násilně přesídlování ze Sibiře na SZ Ruska před Ural.

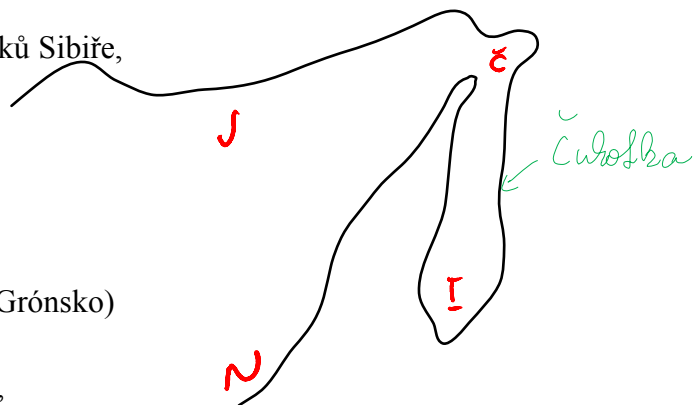

- *sámské dialekty* – Skandinávský poloostrov
- *mordvinské j.* – při Volze; *muroma, merja*
- *finština* – Z fin.: 400 tis. // V fin. Saterland (2-3 vesnice) // S fin. na SZ SRN, severofinské ostrovy, Helgoland
- *baltofinské j.* = fin. & eston.

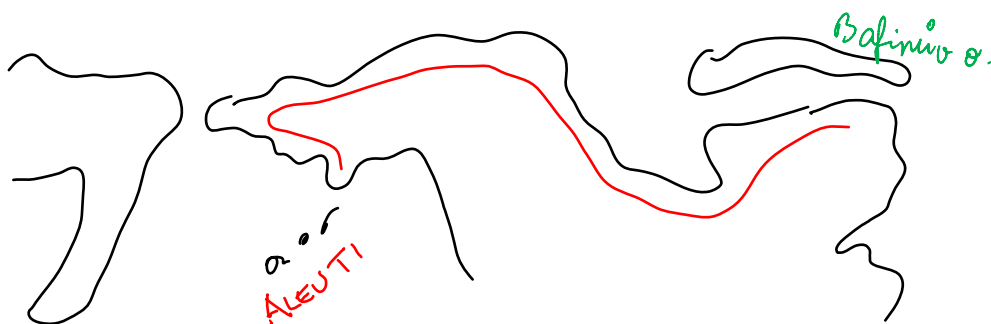

MAKRO-URALSKE JAZYKY

- tzv. „předaltajská“ vrstva jazyků Sibiře, asi pozůstatky dřívějších jazykových rodin
- a) čukčo-kamčatské
- b) nivchský (Amur, Sachalin)
- c) jukagirské jaz.
- d) eskaleutské j. (Eskymáci, Aleuti, Grónsko)
- e) uralské

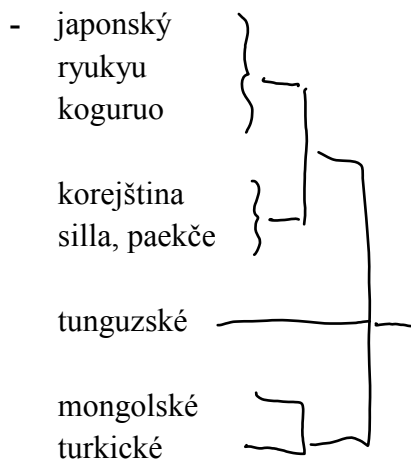

Grónsko: nejčastěji osidlováno Z pobřeží, v 80. letech 20. stol. objeven francouzskou expedicí na vých. pobřeží Grónska nový dialekt. Eskymáci a Aleuti se živí převážně mořskou faunou, výjimku tvoří „karibu Eskymáci“ ve vnitrozemí.

ad d) inkorporace = připojování podřadicích členů k přísudku > věta = jedno slovo; inkorporace je rozšířena i v jiných jazycích Dálného Východu, jazycích Ameriky a Austrálii.

f) ALTAJSKÉ JAZYKY

- silla & pekče jsou předchůdci moderní korejštiny
- japonština – 126 mil. lidí (největší altajský jazyk); původně používali čínské písmo, které bylo adaptováno, vypůjčené znaky mají dodnes dvojí čtení: sinojaponské a japonské (např. Fudžijama / Fudžisan)
 - japonština může mít na konci slov jen otevřené slabiky (už v prvním tisíciletí) = charakteristické pro austronéské jaz. X gramatika podobná altajským jaz.
 - *katakana* – abeceda pro přepis cizích slov
 - *hiragana* – znaky pro přepis sufixů/prefixů
 - užívají i arabské číslovky
 - slabičné abecedy vymyslely dvorní dámy na královském dvoře v 11. stol.
- **království Kogurjo** (severní Korea & část Mandžuska); Korejci užívají písma *hangeul* – jednodušší než čínské písmo.
- **tunguzské jazyky** – od Jeniseje po Pacifik a Sev. led. oceánu po SV Čínu
 - *džurčenština* & *mandžuština* – historické jazyky; dž. měla již nápisy, ale bez širokého rozšíření; man. rozšířeno písemnictví ve správě apod., byly do ní překládány čínské texty; dnes většina Mandžů přešla na čínštinu.
 - ostatní tunguzské jazyky užívány na území Ruska, užívají azbuku, která však pro ně není ideální, vesměs vymírají
 - Evenové (severněji)
 - Evenkové (jižněji)
- **mongolské jazyky** – literatura od 9. stol.; poč. 10. stol. národ *Kitanů* vytvořil stát *Liao*, písmo vzniklo po vzoru čínského, ale je svébytné, dodnes není uspokojivě rozluštěno.
 - po Kitanech začali Mongolové psát až za Čingischána – *Tajná kronika Mongolů* & různé nápisy na skalách apod. Tento jazyk předobrazem pro literární mongolštinu (tj. dnes se dost liší od mluveného jazyka)

- *Kalmykové* – u Kaspiku při ústí Volhy – přišli asi až v 16. – 17. stol., centrem město Ellista; kalmycké komunity i jinde v Asii, ovšem malé počty.
- *Daghurové* – u Amuru (Rusko-Čína), nejvýchodnější mong. jaz.
- *Burjati* – u Bajkalu, město Ulan-Ude, nejsevernější mong. jaz.
- celkový počet mongolsky mluvících lidí cca 8 mil.
- **turkické jazyky** – 70 mil., zejm. turečtina a Kurdové; mnoho Turků v SRN a Nizozemí
 - *azerbajdžánský j.* (Ázerbajdžán + íránský Ázerbajdžán)
 - *uzbečtina* – bývalá říše Chorezm, řeka Amudarja; za SSSR pěstování bavlny > vysychání Aralského jezera, dnes jezero již rozděleno na dvě části
 - *ujgurština*
 - *baškirové* (Kazaň), *Tataři*, *Čuvaši*, *povolžští Bulhaři*
jenisejsko-orchonské runy = staroturecké jazyky, zachycují archaický jazyk, kol. r. 600
 - *jakutština* – od Pacifiku k Jeniseji; původně sídlili na Bajkale, ale při Mongolské expanzi byli vytlačeni do tajgy
 - *obyvatelé Altaje a Sajanu* – překryli starší populace uralského původu
Turkické jaz. se rozpadají cca -5000; patří mezi nostratické jazyky.

NENOSTRATICKÉ JAZYKY

A)

- *jenisejské jazyky*
- *burušaski* – v Nepálu, před vymřením
- *sumerština* – s otazníkem
- *hatti, churi* (Sýrie), *urartu* – zapisovány klínovým písmem
- *Lemnos & rhétština* – málo nápisu (etruské)
- *baskičtina* (Španělsko a Francie), Basků cca 2 mil. – izolační jaz., některé shody s kartvelskými jaz.; jaz. baskického typu rozšířeny v Evropě před vpádem Římanů (stopy např. v gaskoňštině)
- *iberština* – převzali od Féničanů písmo, na území Katalánska
- **Kavkazské jaz.:**
 - a. kartvelské j. > gruzínština
 - b. severokavkazské > avarský, abchazský, dagestánský, čečeni & inguši
Ergativní jaz., aglutinace > rozsáhlý systém pádů (zejm. místních – až 152), až 80 konsonantů & 0-3 vokály.
Snad příbuznost se sinotibetskými, jenisejskými (ketština) a dené jazyky > dené-sino-kavkazská hypotéza.
- **Nadene:**
 - Apačové
- **Amerindiánské j.**
 - indiánské jazyky severní Ameriky – zejm. čejeni a navaho; ve stř. Amer. jaz. Aztéků nahuatl – zápisy od španělské konquisty (dnes Mexiko),

majské jaz.; J Amer.: kečua, ajmara (Peru, Bolívie), guaraní (většinový jazyk Paraguay)

B) Sino-tibetské:

- a. sinické (*čínština*: SOV, 4 tóny; jaz. *pai*: SVO)
- b. tibeto-barmské (Barma, Nepál, Bhútán); mnohé tónové, SVO

C) Austrické jaz.

- *Austro-Asijské jaz.:*
 - i. món-khmérské j.: vietnamština, kambočtina
 - ii. mandské jaz.
 - iii. slovosled SVO, tónové jazyky
- *Thai-Kadai*: thajské jaz. (žuang)
- *Austronéske jazyky*:
 - i. 320 mil. lidí, cca 100 jaz.
 - ii. malajština (indonéština), polynéske j., Madagaskar, Nový Zéland
 - iii. původně i jazyk Tchajwanu

D) Australské jazyky

- Austrálie

E) Indo-Pacifické

- Timor, Andamany
- Tasmánie
- Papua
- Sundy